

הרב יואל פרידמן

מניעת נזק לעץ שגורת הפסד פירות שביעית

הצגת הבעיה

השאלה נשאלה **בשנה השמינית** בעניין עץ לימון שענף מרכזי שלו נקרע מחמת כובד העלווה והפירות. חלק מן הפירות הגיעו לשלב של עונת המעשרות, וחלקם עדיין לא. על פי המלצת האגרונום, צריך לנסר ולגזום את הענף בצורה מבוקרת ולהוסיף משחה שחורה, שאם לא כן עלולים מזיקים לחדור דרך הקרע של הענף, ומחלות עלולות גם הן להתפתח שם, והעץ כולו יינזק. האם מותר להסיר את הענף אעפ"י שבכך מפסיד פירות שביעית? יש להוסיף שאלה נוספת ולברר מה הדין **בשביעית עצמה** במקרה שיש צורך קיומי לעץ לגזום את הענף, כשעליו פירות שביעית שלא הגיעו לעונת המעשרות - האם מותר להפסיד פירות שביעית לאוקמי אילנא?

א. גיזום ענף לטובת חלק מפירות שביעית וגרימת הפסד לחלק אחר

נאמר במשנה (שביעית פ"ד מ"י):
'מאימתי אין קוצצין האילן בשביעית... וכל האילן כיון שבא לעונת המעשרות מותר לקוצצו'. למדנו שאסור לגזום ענף שיש בו

פירות שעדיין לא הגיעו לעונת המעשרות, ומבואר בגמרא (פסחים נב ע"ב), שהגיזום נאסר משום הפסד פירות שביעית. בתשובה¹ בהקשר לדילול פירות שביעית מסביר הגר"ש ישראלי על פי דעת הרמב"ם בפירוש המשנה (שם) שאיסור הפסד פירות שביעית אינו איסור עצמי אלא נובע מן העובדה 'שהוא גוזל בני אדם, לפי שה' נתן פירותיהם לכל אדם'. לכן כאשר נצרך דילול של חלק מן הפירות, כדי שאחרים יהיו ראויים יותר לאכילה, אין בכך איסור הפסד, כי אינו גוזל בני אדם אלא להפך. הגרש"ז אויערבך כתב דברים דומים אך בכיוון קצת שונה ב'מנחת שלמה' (ח"ג עמ' קו מהד' אוצרות שלמה):

1. התורה והארץ ג, מ' 102-104; נדפ"מ בס' משפטי שאול, ארץ ומדינה, תש"פ, עמ' רלט-רמ.

ולשאלתו האם מותר לקטוף ענף שיש עליו פירות שחלק ראויים לאכילה וחלקם עוד אינם ראויים, אך ראויים להתפתח יותר, אלא שאם ישאירו יתקלקלו הראשונים, חושבני שאם כך נוהגים תמיד, מסתבר שמותר לקטוף פרי בין חנטה לעונת המעשרות, כדי לשמור על הרבה פירות אחרים של שביעית שלא יתקלקלו. דוגמא לזה בפסחים סו ע"ב תוד"ה והא.

הגרשז"א מסביר שאין לקרוא למעשה שלו הפסד פירות שביעית, כאשר המעשה נועד לשמירה על הפירות האחרים, והוא מביא לכך ראיה מן התוספות בפסחים.² הגמרא שם תמחה על שבערב פסח שחל להיות בשבת התירו לתחוב את הסכין בצמר הגדי או הטלה, ונמצא בעל הקרבן מועל בקודשים כשמסתייע בקרבן לנשיאת הסכין. מיישבת הגמרא שלדעת הלל היו מקדישים את הקרבן רק בעת ההגעה לעזרה. התוספות מביאים תירון אחר על פי התלמוד הירושלמי:

בירושלמי מפרש בענין אחר **דכל עבודה של צורך הקרבן אין בו מעילה** ויליף מפרה כי היכי דלא חשיב עבודה מידי דלצרכה לפסלה ה"נ לא חשיב עבודה להתחייב במעילה ומייתי הא דתנן במסכת פרה (פ"ב מ"ג) רכב עליה ותלה בזנבה ועבר בה את הנהר קיפל עליה את המוסרה נתן טליתו עליה פסולה אבל קשרה במוסרה עשה לה סנדל בשביל שלא תחליק פירס טליתו עליה מפני הזבובים כשירה זה הכלל כל שהוא לצרכה כשירה.

כיוון שהסכין נצרך לעבודת הקרבן, אזי השימוש בקרבן עצמו למשא הסכין אינו בכלל מעילה, כיוון שהוא צורך הקרבן. מזה לומד הגרשז"א שגזום הענף שנצרך לאכילת פירות שביעית אינו יכול להיחשב הפסד הפרי, אף שמפסיד פירות אחרים, כי עצם הפעולה נצרכת לשם אכילת פירות שביעית. לדעתו הפסד פירות שביעית, כמו מעילה, הוא מעין ביזיון קודשים, ולכן כאשר עושה לצורך הקודשים - אין בכך ביזיון. אך בנד"ד אין שום צורך לגזום את כל הענף בשביל לאכול את הפירות שהגיעו להבשלה, ודי לקטוף אותם כשלעצמם. כל גזום הענף נצרך רק בשל הנזק שייגרם לעץ אם לא יגזמו, ואם כן השאלה אם יש מקום להתיר את הגזום כדי שלא ימות העץ.³

1. רגילות בהפסד פירות שביעית

ואומנם ידידי הרב יהודה עמיחי⁴ רצה להוכיח מדברי הגרשז"א שאם **הרגילות** היא לגזום את הענף או לדלל את הפירות הרבים - אין בכך הפסד פירות שביעית, אך לענ"ד לא לכך

2. תוספות, פסחים סו ע"ב ד"ה והא.

3. ועי' במנחת שלמה, ח"א סי' נא אות ח, שהגרשז"א אויערבך אגב דיונו בעניין אוקמי אילנא הסתפק בשאלה זו ונשאר בצ"ע.

4. הרב יהודה עמיחי, 'הפסד פירות שביעית כדי שלא יזיקו אחרים', אמונת עתיד 134 (תשפ"ב), עמ' 45-47.

התכוון הגרשז"א. המודד להגדרת הפסד לא נקבע לפי מה שנהוג בכל שנה. אם יש מי שרגילים לזרוק כמויות של אוכל לאחר הארוחה - אין זה הופך לנורמה, ועדיין יש בכך משום הפסד. מצאנו את הקריטריון של 'דרכו בכך' רק בהקשר לאיסור 'משנה פרי מבריתנו' כדברי הרמב"ם (הל' שמיטו"י פ"ה ה"ג):

ולא ישנה פירות מבריתנו כדרך שאינו משנה בתרומה ומע"ש, דבר שדרכו ליאכל חי לא יאכלנו מבושל, ודבר שדרכו להאכל מבושל אין אוכלין אותו חי... ואיסור הפסד מתבאר ברמב"ם בהלכה אחרת בהמשך הפרק (הי"ז):

מותר לקוץ אילנות לעצים בשביעית קודם שיהיה בהן פרי, אבל משיתחיל לעשות פרי לא יקוץ אותו שהרי מפסיד האוכל ונאמר לכם לאכלה ולא להפסיד... הגרשז"א רק ציין: 'חושבני שאם כך נוהגים תמיד' - כי מדוע נקדים ונבכר את הפירות האלה מפני הפירות האלה, ולכן כתב שאם הרגילות היא לגזום את הענף כדי לקטוף חלק מן הפירות אף שמפסיד את האחרים - מותר. עם זאת ההיתר אינו בגלל הרגילות אלא כפי שהסברנו, שפעולה שמיועדת לטובת הפירות לא תיקרא 'הפסד', כי היא לצורך הפירות וכפי שמצאנו בהקשר למעילה.

ב. שלב עונת המעשרות

לגבי השאלה דידן, כיוון שמדובר בשנה השמינית יש מקום להתיר לגזום את הענף, כי אליבא דהרמב"ם⁵ שעונת המעשרות קובעת את השנה, אזי אלו הפירות שעדיין לא הגיעו לעונת המעשרות ועתידים להגיע לשלב זה רק בשנה השמינית - נחשבים כפירות השנה השמינית, ואין איסור בהפסדם. במשנה (שביעית שם) אסור לגזום את הענף בעוד הפירות בוסר, כי אילו הפירות היו ממשיכים לגדול הם היו מגיעים לשלב של עונת המעשרות בשביעית. בנז"ד לעומת זאת גם אילו היו הפירות ממשיכים לגדול - עונת המעשרות שלהם הייתה בשמינית. רק לדעת רש"י ותוספות והראשונים הסוברים שהחנטה היא הקובעת את השנה, אזי כל הפירות משתייכים לשנה השביעית, ואסור להפסיד את הפירות שעדיין לא הגיעו לעונת המעשרות.⁶ נוסף על כך יש מחלוקת מהי עונת המעשרות. יש אומרים משהגיע הפרי לשליש משקלו, יש אומרים לשליש נפחו ויש אומרים עם תחילת הבשלתו.⁷ ואומנם הדעה המסתברת יותר היא תחילת הבשלה, כי רק בשלב זה הפירות ראויים להזריע ולהצמיח,⁸ אך מכל מקום יש כאמור שהקדימו את שלב עונת המעשרות וכדלעיל.

5. רמב"ם, הל' שמיטו"י פ"ד ה"ט.

6. בעניין השלב הקובע את השנה של הפרי, עי' שבת הארץ, פ"ה ה"ג אות ח, עמ' 480-481; אך לכו"ע האיסור להפסיד הוא מעת שהפרי מגיע לשלב של סמדר או בוסר, עי"ש.

7. שבת הארץ, לרמב"ם שם, עמ' 392-393.

8. אומנם בהקשר לאתרוג כתב הרמב"ם, הל' מעשר פ"ב ה"ה: 'האתרוגים משיתעגלו', אך מלבד העובדה שאין אנו יודעים בדיוק מהו 'שיתעגלו', ייתכן שאתרוגים נוהגים לאכול אותם ולו בשעת הדחק בתחילת גידולם, אך לימונים בתחילת גידולם הם קשים כאבן, ואי אפשר לאוכלם. מלבד זאת, הרמב"ם כתב שעונת המעשרות חלה בשלב שניתן להשתמש בזרעים לצורך זריעה והצמחת צמח, וזה בוודאי שלב מאוחר מאוד, במהלך ההבשלה; עי' במאמרו 'הגדרת עונת המעשרות', התורה והארץ ד, עמ' 152-159, ובהקשר לפירות שנאכלים בקטנם, שם עמ' 157-158.

ג. הפסד פירות שביעית לאוקמי אילנא

כאמור שאלנו שאלה נוספת, בסיסית ועקרונית, והיא עדיין בעינה עומדת: האם מותר לגזום ענף, כשבשביעית פעולה זו היא לאוקמי אילנא אף שמפסיד חלק מן הפירות? כדי לחדד את השאלה, אין מדובר בעץ שיש בו פירות בגדלים שונים - כאלו שהגיעו לעונת המעשרות וכאלו שעדיין לא הגיעו לעונת המעשרות. כל הפירות בוסר, ואין אפשרות לחכות שיגיעו לשלב של עונת המעשרות, שכן האגרונום טוען שללא גיזום ייפגע כל העץ כולו. כמו כן מדובר בשביעית עצמה ולא בתחילת השנה השמינית. השאלה היא אם כן: האם במצב כזה של התנגשות בין הפסד פירות שביעית לבין אוקמי אילנא - יש מקום להתיר.

מצאנו אומנם שהתירו לעשות מלאכה כשזו היא לאוקמי אילנא. דעת ר"ח ודעימיה שהתירו גם במלאכות דאורייתא,⁹ אך דעת הרמב"ם¹⁰ ורוב הפוסקים שהתירו רק במלאכות דרבנן. לפי זה יש לומר שהפסד פירות שביעית הוא איסור דאורייתא, ולא התירו לעשות מלאכה גם אם היא לאוקמי אילנא.

ואומנם יש מי שניסה לטעון שגיזום הענפים שעליהם הפירות אינו אלא גרם הפסד והסתמך על שו"ת המהרי"ט,¹¹ שנשאל אם מותר לגזום עלים מעץ תותים כדי שיאכלום תולעי משי. הבעיה היא שגיזום העלים מקלקל את התותים עצמם. המהרי"ט התיר, ואחת מן הסברות שעליהן הסתמך היא שגיזום העלים אינו אלא גרמא, ולכן מותר. אלא שברור שאין דמיון בין נד"ד וכן בין הגמרא בפסחים¹² לבין השאלה של העלים עבור תולעי המשי. בתשובת המהרי"ט הוא גוזם את העלים ובדרך עקיפה פעולה זו תגרום להפסד הפירות, כי ללא עלים הצמח אינו מסוגל לייצר פוטוסינתזה ולהתפתח. ואולם במשנה (שביעית שם), בגמרא (פסחים שם) וכן בנד"ד גוזמים את הענף שעליו צומחים הפירות. פעולת הגיזום כמוה כהוצאה להורג של הפרי ובעקבותיה באופן מיידי פוסקת חיותו. לכן מקרה זה נחשב להפסד ישיר, ואסור הוא בשביעית. ואין לומר שהלימוד מן הפסוק בגמרא בפסחים 'לאכלה ולא להפסד' אינו אלא אסמכתא בעלמא, שכן לדעת המהרי"ט אילו היה זה גרמא היה מותר לגמרי כמו בעלים של תולעי המשי, ובמשנה הלוא מבואר שאסור לגזום את הענפים שעליהם פירות בוסר?¹³

1. הפסד ממון למניעת איסור לא תעשה ולקיום מצוות עשה

בהקשר לשיעור ההפסד שצריך אדם לספוג כדי לא לעבור על איסור, כתב הרמ"א (יו"ד סי' קנז סעי' א) שבאיסורי לא תעשה יפסיד את כל כספו ולא יעבור את האיסור: 'ואם

9. עי' שבת הארץ, עמ' 275-276.

10. עי' רמב"ם, הל' שמיט' פ"א ה"י; שבת הארץ שם, עמ' 276 הערה 42.

11. שו"ת המהרי"ט, ח"א סי' פג.

12. פסחים נב ע"א.

13. ואומנם עי' במאמר הרב אהרן יצחק זסלנסקי, נועם ג (ה'תש"כ), 'בדין הפסד פירות שביעית', עמ' קכב-קל, שרוצה לטעון שאכן פעולה של גיזום ענף אינה אלא גרם הפסד פ"ש, אך בעמ' קל מבאר שסברה זו יכולה להיאמר לפי הרמב"ם בפיה"מ שגיזום ענף הוא מפני שגוזל את הרבים, ולכן מהות הפסד פירות שביעית ותוכן האיסור אינם אלא גרמא, ואין הבדל בין גרמא לבין מעשה בידיים. ועכ"פ לפי"ז סברה זו אינה יכולה להיאמר לדעת המהרי"ט שהתיר גרם הפסד בפ"ש.

יוכל להציל עצמו בכל אשר לו, צריך ליתן הכל ולא יעבור על לא תעשה'. לעומת זאת במצוות עשה כתב הרמ"א (או"ח סי' תרנו סעי' א) שהשיעור הוא חומש: הגה: ומי שאין לו אתרוג, או שאר מצוה עוברת, א"צ לבזבז עליה הון רב, וכמו שאמרו: המבזבז אל יבזבז יותר מחומש...

הפוסקים דנו בהקשר להנ"ל בשלושה מישורים: (1) לגבי איסורי לא תעשה, ביאור הגר"א¹⁴ חולק על הרמ"א ומוכיח שלא מצאנו שאדם צריך לבזבז את כל הונו אלא לגבי עבודה זרה שבה נאמר 'ובכל מאדך'. (2) יש מסבירים שההבדל בין איסורי לא תעשה לבין מצוות עשה אינו עקרוני, אלא שבאיסורי לא תעשה האדם עושה מעשה אקטיבי בניגוד לרצון ה', לעומת מצוות עשה שרק נמנע ואינו מקיים את המצווה.¹⁵ (3) הפוסקים דנו אם ההגדרות הנ"ל מתייחסות רק לאיסורים ולמצוות מן התורה, או אף לאיסורים ולמצוות מדרבנן.¹⁶

ובנד"ד קדושת שביעית ואיסור הפסד נלמדים מן הפסוק 'והיתה שבת הארץ לכם לאכלה', ולכן דינו כעשה. מאידך גיסא אין מדובר במניעת קיום מצוות עשה, אלא במעשה אקטיבי של גיזום ענף והפסד פירות שביעית. כמו כן כיוון ששביעית בזה"ז מדרבנן, אזי גם המלאכות וגם האיסורים הנובעים מקדושת הפירות אינם אלא מדרבנן.

2. הפסד פירות שביעית כשיש סיכון לקיום העץ

בסוף המשנה שעוסקת בקציצת עץ פרי בשביעית והפסד הפירות נאמר: 'כמה יהא בזית ולא יקוצנו רובע רבן שמעון בן גמליאל אומר הכל לפי הזית'. ב'פירוש המשנה' מסביר הרמב"ם שהאיסור לקוץ את האילן בגלל הפסד פירות שביעית רלוונטי במקרה שאין איסור 'לא תשחית את עצה', אך במקרה שיש איסור כזה בוודאי אסור לקוץ את האילן גם אם פירותיו הגיעו לעונת המעשרות; וזו לשון הרמב"ם (שם):

ולענין זה נתכוון באמרו כמה יהא בזית ולא יקוצנו, ר"ל ויהיה אסור לקוץ אותו בשאר שנים מפני שהוא עושה פרי. ורובע, ר"ל רובע הקב ניצנים. אבל שאר אילנות חוץ מן הזית משיניצו שיעור קב אסור לקצצם אלא אם היו דמי עצי יקרים כמו שאמרנו...

וכן פירש גם הר"ש.¹⁷ אך הגר"א ב'שנות אליהו' פירש להפך, שהסיפא של המשנה מתייחסת גם היא לשביעית, לאמור שאם העץ נותן פחות מרובע הקב, מותר לקוץ את האילן גם בעוד הפירות בוסר, והאיסור בשביעית חל רק במקרה שהיבול של העץ הוא בשיעור גדול יותר מרובע הקב, אבל בפחות מכך מותר לקוץ את האילן אפילו בעודו בוסר.¹⁸ וכתב ב'פאת השלח':¹⁹ 'מכל מקום פשטא דסוגיין מוכח דאשביעית קא'. ויש לברר מה הסברה שאין איסור הפסד פירות שביעית במקרה שאין איסור 'בל תשחית' -

14. ביאור הגר"א, יו"ד סי' קנז ס"ק ה; ועי' באריכות בדרכי תשובה, יו"ד סי' קנז ס"ק טז.

15. דרכי תשובה, שם ס"ק יח; משנה ברורה, סי' תרנו ס"ק ט.

16. דרכי תשובה, שם ס"ק יז.

17. ועי' מהרי"ט, שם, שכתב במפורש שאין קשר בין איסור בל תשחית לבין איסור הפסד פירות שביעית. ואף כשאין איסור בל תשחית, כגון שהעצים מעולים בדמים, אסור להפסיד פירות שביעית.

18. ר' שבת הארץ, פ"ה הי"ח, עמ' 522-523.

19. פאת השלחן סי' כה, בית ישראל ס"ק יז.

לכאורה איסור ההפסד מתייחס לפירות, ואילו איסור 'בל תשחית' מתייחס לעץ? בפירוש 'קול הרמ"ז' מסביר ר' משה זכותא את הסברה:

פירוש כמה יהא הזית עושה ולא יקוצו הר"מ פ"ו מהלכות מלכים שאם אינו עושה רובע אינו נקרא אילן מאכל ומותר לקוצו ואיברא דדין קציצה הוא לכל שנה ושנה אבל מ"מ נפקא מינה נמי לשביעית דאין קוצצים אותו משהניץ אם עושה רובע... ר' משה זכותא משווה בין שתי ההלכות, וכיוון שאין העץ נחשב עץ מאכל לעניין איסור 'בל תשחית',²⁰ הרי שהוא אינו עץ מאכל, ואין לגביו גם איסור הפסד פירות שביעית. לפי סברה זו ייתכן לומר שכאשר ללא הגיזום יש סיכון לעץ כולו ו'אזיל לאיבוד' - יש לומר שאין להחשיבו עץ מאכל בשל כך, ואולי יותר בגלל זה להפסיד את הפירות. ואולם יש לדחות סברה זו בנד"ד, כי הרמ"ז דיבר על גיזום כל העץ ועקירתו, ולכן אפשר לומר שבעל העץ אינו מחשיבו עץ מאכל, אך בנד"ד הרי להפך - הוא רוצה לגזום את הענף כדי שעץ המאכל יתקיים וימשיך לתת פירות.

3. הפסד פירות שביעית - שאלה ממונית

אם אנו מקבלים את כיוון המחשבה של הגר"ש ישראלי לאור פירוש המשנה של הרמב"ם, ונתייחס לאיסור הפסד פירות שביעית כאל שאלה ממונית, ייתכן שיש למצוא היתר נוסף לשאלה דלעיל.²¹

כלל נקוט בהלכה שאין אדם מציל עצמו בממון חברו,²² וכתבו התוספות²³ והרא"ש שבמקום פיקוח נפש מותר, אך מחויב לשלם לחברו את הנזק,²⁴ וכן נפסק ב'שלחן ערוך'.²⁵ אלא שבנד"ד אין מדובר בפיקוח נפש, ולכן פשיטא שאסור להציל את ממונו ולמנוע נזק לרכושו על ידי גרימת נזק לחברו.²⁶ מכל מקום מצאנו כמה מקרים שייתכן שיוכלו להיות פתרון לשאלה דידן.

נאמר בגמרא (בבא קמא קיד ע"ב) שאם לאדם אחד עלול להיגרם נזק גדול, ויש לו אפשרות למנוע את הנזק על ידי פגיעה ברכוש חברו, ולזה לא ייגרם אלא נזק מועט - מותר לעשות כן:

תניא, ר' ישמעאל בנו של רבי יוחנן בן ברוקה אומר: תנאי ב"ד הוא, שיהא יורד לתוך שדה של חברו וקוצץ סוכו של חברו להציל את נחילו, ונוטל דמי סוכו מתוך נחילו של חברו; ותנאי ב"ד הוא, שיהא שופך יינו ומציל את דובשנו של חברו, ונוטל דמי יינו מתוך דובשנו של חברו; ותנאי ב"ד הוא, שיהא מפרק את עציו וטוען פשתנו של חברו, ונוטל דמי עציו מתוך פשתנו של חברו, **שע"מ כן הנחיל יהושע לישראל את הארץ.**

20. ר' במאמרנו 'עקירת צמחי פסיפלורה', אמונת עתיך 104 (תשע"ד), עמ' 41-43, דיון לגבי נוטע לסייג שפטור מן הערלה, שיש אומרים שבכה"ג אינו עץ מאכל, ולכן אין גם איסור 'בל תשחית'.

21. ראה על הנושא להלן פתחי חושן, פרק יב סעי' טז-כג.

22. ב"ק ס ע"ב.

23. תוס', ב"ק שם; ועי' רא"ש, ב"ק פ"ו סי' יב.

24. רא"ש, ב"ק פ"ו סי' יב, שאסור להציל עצמו כשאינו מתכוון לשלם.

25. שו"ע, חו"מ סי' רצב סעי' ח.

26. פתחי חושן, פרק יב סעי' כב, ואפילו אם מתכוון לשלם.

ואומנם יש מחלוקת ראשונים אם קיי"ל כר' ישמעאל בן ברוקה, ולכן הרמ"א (חו"מ סי' רעד סעי' א) מביא את שתי הדעות: "א דיכול לקוץ ענף כדי להציל נחילו ונותן דמי ענף לבעל האילן ויש חולקין". לפי זה אולי נאמר שאומנם נגרם נזק מסוים לציבור בהפסד הפירות, אך ללא גיזום הענף יינזק האילן לגמרי וימות, ולכן יש להתיר. ואולם מלבד זאת שכאמור יש מחלוקת, ולא ברור שקיי"ל כר' יוחנן בן ברוקא, גם לדעת המתירים ברור שמותר לעשות כן אם משלמים לאדם שניזוק, כי סברת ר' ישמעאל היא ש'זה נהנה וזה לא חסר', שמשלם לו דמי נזק המועט. ובנד"ד איך ישלם לציבור את דמי הנזק? נאמר בגמרא (ביצה כט ע"א) שאבא שאול בן בטנית החמיר על עצמו ואסף שלוש מאות גרבי שמן ממיצוי המידות, והביא אותם לגבאי המקדש לצורכי רבים. הוא נסמך על הפתרון שהוצע למי שגזל ואינו יודע ממי: 'דתניא: גזל ואינו יודע למי גזל - יעשה בהם צרכי רבים'. מכל מקום כיוון שכאמור כשעושים נזק לחבר במקרה המותר 'שעל מנת כן הנחיל יהושע לישראל את הארץ', בנד"ד האם נתיר לו לכתחילה לעשות נזק כשאינו יודע למי ישלם? נוסף על כך כתב ה'פרישה'²⁷ שכאשר אחד אומר לחברו לגזום את הענף כדי להציל את נחיל הדבורים - חייב חברו לעשות כן, אך אל לו לבעל הדבורים לחתוך את הענף של חברו בעצמו, ובנד"ד מובן שבעל האילן רוצה לגזום את הענף שעליו פירות השביעית.

מקרה נוסף שמתירים לבעל ממון להציל עצמו בממון חברו הוא מקרה שבו ממון חברו 'רודף' אחריו, וכך נאמר בגמרא (ב"ק קיז ע"ב):

ההוא גברא דאקדים ואסיק חמרא למברא קמי דסליקו אינשי במברא, בעי לאטבועי, אתא ההוא גברא מלח ליה לחמרא דההוא גברא ושדייה לנהרא וטבע, אתא לקמיה דרבה, פטריה. אמר ליה אביי: והא מציל עצמו בממון חברו הוא! א"ל האי מעיקרא רודף הוה...

וכך נפסק ב'שלחן ערוך' (חו"מ סי' שפ סעי' ד) וכתב 'ערוך השלחן' (חו"מ סי' שפ סעי' ט) שגם במקרה שממון חברו אינו מסכן את האנשים אלא רק את ממוןם של אחרים, כי אז נחשב ממון חברו 'רודף'; וזו לשונו:

וני"ל דבכל מה שנתבאר דכשבסחורתו הוא רודף דמאבדין הסחורה אין חילוק בין שרודף נפשות ובין שרודף ממון כגון שלהאנשים שבהספינה אין סכנה שביכלתם להמלט בספינות קטנות אלא שהסחורות יטבעו ג"כ דינו כרודף לענין שמאבדין ממון הרודפת ממון אחרים.

ולפי"ז בנד"ד נחשבים פירות שביעית, שהם ממון של הציבור, כ'רודף' של העץ כולו שהוא ממון הבעלים. לכן מותר לגזום את הענף עם פירות השביעית כדי להציל את העץ, ובמקרה של 'רודף' אין כלל חובת תשלומים. מכל מקום גם לכך יש הסתייגות, שכן הרמ"א (לשו"ע, שם) פסק בניגוד לדעת 'המחבר', ולדעתו ממון חברו נחשב 'רודף' רק כשהוא הביא משא עודף לספינה, אך במקרה שהוא לא פשע והמשא היה רגיל ותקני, אין לממונו דין 'רודף'. לפי"ז ייתכן שבמקרה שלנו, שדרכם של פירות להתפתח ולגדול,

27. פרישה סס"י רעד.

ופעמים שיש עומס של פרי שגורם נזק וקורע את הענף - מכל מקום אין לפירות האלו דין 'רודף', ולכן אסור יהיה לגזום את הענף.

סיכום

1. גם הגרש"ז אויערבך וגם הגר"ש ישראלי מתירים לדלל פירות שביעית אף שמפסיד חלק מן הפירות כשהם עדיין בוסר, אך כל אחד מטעמו. לדעת הגרשז"א - מותר כי הפסד הריהו כביזוי קודשים, ובמקרה שהפעולה היא לטובת הקודשים או פירות שביעית אחרים, אין כאן ביזוי קודשים ואין הפסד פירות שביעית. לדעת הגר"ש ישראלי הפסד פירות שביעית הוא מטעם שגורם הפסד לציבור, ולכן כשהדילול הוא לטובת הפירות האחרים - אין כאן הפסד לציבור ומותר.
2. גיזום ענף שעליו פירות בוסר - כמוהו כהפסד בידיים ואינו גרם הפסד.
3. במקרה של גיזום הענף בשנה השמינית, יש להתיר על סמך דעת הרמב"ם שהשלב הקובע בפירות האילן הוא 'עונת המעשרות' (ולדעת הרש"ס בלימונים - הלקיטה), שכן לדעתם פירות הבוסר בשמינית הרי הם פירות שמינית, ואין לגביהם איסור הפסד פירות שביעית.
4. לגבי השאלה העקרונית אם מותר לעשות בשביעית פעולה לאוקמי אילנא ולמנוע נזק גדול לעץ אף שמפסיד פירות שביעית, ניסיתי למצוא כמה צדדי היתר, אך לענ"ד למעשה צ"ע.
5. אם ננקוט כדעת הגר"ש ישראלי²⁸ על פי הרמב"ם ב'פירוש המשנה' שהפסד פירות שביעית אינו משום ביזיון קודשים וכדו', אלא בעיקרו הוא שאלה ממונית, שבכך מפסיד את הפירות של הציבור, יש למצוא אולי שתי דרכים להיתר. האחת, שהנזק של העץ הוא נזק גדול מאוד לעומת הפסד הפירות, ו'על מנת כן הנחיל יהושע את הארץ', ולכן מותר להציל את העץ והוא מעין 'השבת אבידה'. והדרך השנייה, שפירות השביעית של הציבור הרי הם כ'רודף' לבעל העץ, ולכן מותר לבעל העץ להציל את ממונו מנזק שיגרום הציבור בעל הפירות. וכאמור עדיין צ"ע בכל זה.

28. ועי' חוות בנימין ג, עמ' תרמב/2, שדן אם מותר לחרוש את השדה בשמינית כשבחרישתו מפסיד פירות שביעית. ושם כותב להתיר, כי כל ההפסד אינו אלא מפני גזל הרבים, והם (הרבים) יכלו לאסוף את הפירות לפני כן (בשביעית), נמצא שהם הפסידו לעצמם. אך 'צוין שבנד"ד, שמדובר בשביעית והפירות הם בוסר, אין הציבור יכול לקטוף אותם לפני גיזום הענף.